

Мўғул татар қиссаси

5- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: Шамсиддин Дарғомий

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الخامسة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган дарсимизда:

- Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг таржимаи холи ва англиш сабаблари;
- Мозандарон, Рой, Қозвин, Арманистон ва Грузияга мўғуллар босқини;
- Мўғулларнинг Фарғона водийси, Термиз шаҳри ва Кулоба қалъасини яқсон қилиши;
- Хуросон ерларига мўғуллар ҳужуми;
- Мўғулларнинг Насо шаҳрига лашкар тортиши;
- Мўғуллар Марва шаҳрига юриши ва унинг аҳлини яқсон қилиши, мавзуларини зикр қилган эдик.

Нишопур шаҳри ва аҳли яксон қилиниши

Сўнгра мўғуллар ҳижрий 617/мелодий 1220 йили Марвадан Нишопурга ўтишди¹, бу шаҳар ҳам Хуросоннинг буюк шаҳарларидан бўлиб, ҳозирги кунда Эроннинг шимоли-ғарбий томонида жойлашгандир. Мўғуллар Тучагар бошчилигида шаҳарни беш кун қамал қилди, лекин қамалнинг учинчи куни Тучагарга ўқ тегди ва ўлди². Шаҳарда мусулмон армиянинг катта қисми бўлсада, Марвада содир бўлган ҳодисалар уларга етиб келган, натижада эса, уларнинг қалбларини қўрқув чулғаб олган, омма мусулмонлар орасида ваҳима, даҳшат ҳукм сурар эди. Шунинг учун, мўғулларга қарши оёққа туришга бардошлари қолмаган эди. 12 кун йўл босиб, Марва аҳлини битириб, Тўлийхон Нишопурга етиб келади. Тўлийхон куёви ёки поччаси Тучагарнинг қасосини олишга ният қилади. Мўғуллар ҳижрий 618 йил сафар ойининг 12-куни/мелодий 1221 йил апрел ойида шаҳарга кирди³ ва унинг барча аҳолисини сахрога чиқарди, баногоҳ, Чингизхоннинг ўғлига Марва халқидан омон қолганлар хабари келди. Биз қилич билан чопиб, ўлди деб ташлаб кетсак, улар тирик қолишибди, деб фикр қилди-да, Нишопур халқини ўлганига қаноат

¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/96), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (133)

² Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (133)

³ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (134)

қилмай, битта-битта бошини танасидан жудо қилиб чиқишга буюрди⁴. Сўнгра аёлларни қул қилишди. 15 кун давомида шаҳарни остин-устин қилиб, мол-мулк, қимматбаҳо нарсаларни изладилар. Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ– айтиб ўтганидек, шундан сўнг шаҳарни тарк қилдилар. Бу шаҳар, Хоразм давлати бошлиғи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ ўлимидан 2 ойдан кейин маҳв этилди⁵. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.....

Ҳирот шаҳри вайронаси аҳолиси қирғини

Сўнгра мўғуллар Афғонистоннинг шимоли-ғарбий томонида жойлашган Ҳирот шаҳрига йўналди⁶. Улар Марва ва Нишопур шаҳарлари яқсон этилгандан сўнг биронта шаҳарга омонлик бермади, эркакларни ўлдирди, аёлларни қул қилди ва барча шаҳарларни хонавайрон қилиб, ўт қўйди. Лекин бу шаҳарнинг амири Маликхон бир қисм армияси билан жанг бўлаётган жойдан узоқроқдаги, Афғонистоннинг жанубида жойлашган Ғазна шаҳрига қочиб кетди. Мана шундай, ўша пайтдаги амирлар, бошлиқлар халқи мўғулларнинг "вулқони", хавф-хатарига тушган вақтда халқини ташлаб, ўзлари

⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (134)

⁵ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/96), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

қочиб қутилар эди. Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ–нинг фикрига кўра, Тўлийхон Ҳиротни 10 кун қамал қилди⁷, сўнгра шаҳар халқи ундан омонлик сўради. У ҳар доимгидек, дастлаб омонлик бериб, сўнг аҳдига вафо қилмади. Ҳирот аҳлидан 12 минг киши ҳаётига зомин бўлди ва шаҳарга ўзига итоатдаги мусулмон аскарини волий қилиб қолдирди⁸. Ўзи эса, отаси Чингизхоннинг буйруғи билан Толиқон шаҳрига жўнади. Ҳирот шаҳрининг эгалланиши, бутун Хуросон минтақасининг мўғуллар кўлида ишғоли эди. Хуросонда битта ҳам шаҳар қолмади. Зикр қилинган ҳодисаларнинг барчаси ҳижрий 617/мелодий 1220 йилнинг охирлари, ҳижрий 618/мелодий 1221 сананинг бошларида юз берди⁹. Бу ҳодисалар, мутлоқ ер курраси тарихида содир бўлган воқеаларнинг энг ҳайратли ва ажабланарлиларидан бири бўлган эди. Субҳаноллоҳ!

Хоразм диёрига мўғул босқини

Хоразм шаҳри, Хоразм минтақасидаги шаҳарларнинг энг машҳурларидан эди. Хоразмшоҳнинг аҳли-оиласи шу шаҳарда истиқомат қилгани боис, мусулмонларнинг катта жамоаси бу шаҳарга ерлашган эди. Шаҳарнинг кўрғони анча мустаҳкам эди. Ушбу

⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394)

шаҳар ҳозирда Ўзбекистон ва Туркменистон ўртасидаги Жайхун, яъни Амударё дарёсининг атрофидаги ҳудудларга тўғри келарди. Мусулмонларнинг жуда улкан иқтисодий, стратегик ва сиёсий қиймати мужассамлашган жойи эди. Бундай аҳамиятга эга бўлган шаҳарга Чингизхон энг катта қўшинини жўнатди. Бу қўшин шаҳарни тўлиқ беш ой қамал қилди¹⁰, доктор Муҳаммад Саллабий фикрига кўра, шаҳар 6 ой давомида Чингизхоннинг икки ўғли Жўжи ва Чигатой бошчилигида қамал қилинади¹¹, бироқ уни ишғол қила олмайди ва Чингизхондан ёрдам сўрайди. Чингизхон ўғли Ўқтой бошчилигида катта армияни ёрдамга жўнатди. Ҳар томондан қилинган тинимсиз ҳужумлар оқибатида, шаҳар девори дарз кетиб, мўғуллар шаҳарга киришга муваффақ бўлди. Шаҳарда мусулмонлар билан мўғуллар ўртасида шиддатли, даҳшатли жанг кетди, иккала томондан ҳам саноксиз қурбонлар берилди. Мусулмонлар мағлубиятга учрай бошлади, жанг ғоят шиддатли кечганидан мусулмонлар қочиб, чуқурлар, омборлар ва уйларга беркина бошлади. Мўғуллар Амударё дарёсига қурилган, шаҳарни сув босишидан тўсиб турган улкан тўғонни бузишга киришди. Тўғон бузилди ва улкан сув тошқини тўфон бўлиб шаҳарга оқди, шаҳар тамоман сув остида қолди, сув чуқурлар, омборлар ва уйларгача кириб борган, Хоразмда битта ҳам тирик жонзот қолмаган эди, жангда қатлдан омон

¹⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394)

¹¹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (129-бет)

қолганлар ё девор остида, ё сув остида қолди¹². Буюк шаҳар харобага айланди. Мўғуллар шаҳар тўлиқ сув остида қолиб, Жайхун дарёсига қўшилиб кетгунича, у ердан кимирламай кузатиб туришди. Бу улкан шаҳар, унда ҳаётнинг бирор асари топилмайдиган ҳолатга келди. Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ– айтадики: "Нух алайҳи саломнинг қавмида юз берган ҳодиса ҳисобга олинмаса, қадимги ва ҳозирги замонда бунинг мислидек ҳодиса эшитилмади"¹³. Оллоҳ субҳанаху ва таолодан нусратдан кейинги мағлубиятдан паноҳ сўраймиз. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах. Доктор Роғиб Сиржоний фикрига кўра, бу ҳодиса ҳижрий 617/мелодий 1220 йилда содир бўлган¹⁴. Мўғуллар буюк Хоразм давлатининг шимолий минтақаси ва маркази, Хоразм ва Хуросон ерларини забт этган, Ироқ ҳудудига яқин жойлашган Хоразм давлатининг ғарбий ноҳиясига келиб қолган эди. Лекин улар Хоразм давлатининг жанубига ҳали яқин бормаган эдилар.

Жалолоддин Хоразмшоҳ сийрати

Жалолоддин Хоразмшоҳ ҳақида турли даврларда битилган ўнлаб асарлар орасида энг ишончли, холис ёзилган тарихий манбалардан бири Шихобуддин

¹² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/96), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394-395), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (130)

¹³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394-395), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (130)

¹⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/87, 96)

Муҳаммад ан-Насавийнинг "Сийрат ас-султон Жалолуддин Мангуберди", яъни "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти" асаридир. Дарҳақиқат, умри мўғулларнинг муттасил ҳужуми, таъқибу-тазйиқи остида ўтган Жалолиддин Мангуберди, отаси Султон Алоуддин Муҳаммад томонидан бой берилган хоразмшоҳлар салтанатини, мамлакатнинг жанубий ва ғарбий қисмида янгидан тиклади ҳамда ўн бир йил босқинчилар билан жанг қилиб, мислсиз қаҳрамонликлар кўрсатди.

Насавий султон Жалолиддин Хоразмшоҳнинг муншийси, шахсий котиби бўлган, фармонлар, ёзишмалар унинг кўли билан битилган, саройдаги қабуллар, сафарларда у доим султон ёнида бўлган. Муаллиф Жалолиддиннинг тарихида бевосита ўзи иштирок этган, кўрган, билган воқеалар ва ишончли одамларнинг ҳикоялари асосида ҳаққоний ёритган.

Насавийга хос қимматли хусусият шундаки, гарчи воқеа-ҳодисаларни хоразмшоҳлар томонида туриб, ватанпарвар муаллиф нигоҳи билан ёритган бўлса-да, унинг услубида аниқлик ва танқидий нуқтаи назар устунлик қилади. Насавий ўша даврнинг бошқа тарихчилари кўра олмаган тарихий ҳақиқатни теран илғай олган ва ўз асарида уни далиллар асосида ҳолис акс эттиришга эришган. "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти" асарида, Насавий Жалолиддин Мангубердини қуйидагича тасвирлайди:

"Жалололиддин 1198 йил Алоуддин Муҳаммад ва унинг туркман канизаги Ойчечакдан туғилган. У буғдойранг, ўрта бўйли, туркий қиёфали ва туркийча гапирадиган одам эди. Шу билан бирга форсийда ҳам сўзлаша оларди. Унинг мардлиги, жасурлигига келсак, юкорида ҳикоя қилганим жанглардаги фаолиятини эслаб ўтиш кифоя қилади. У шерлар орасида энг зўр арслон эди, кўркмас чавандоз, лашкарлар орасида энг ботири бўлса-да ҳалим, мулойим одам эди. У ниҳоятда жиддий, камгап, кулиш ўрнига, фақат жилмайиб кўярди. У ҳақгўйлик, адолатни улуғлар, кўл остидаги одамларнинг оғир ҳаётини енгилаштиришни хоҳларди, аммо у яшаган даврдаги ғалаёнлар, алғов-далғовлар, замон қонунлари унинг феъл-атворини ўзгартирди ва уни зулм қилишга мажбур этди"¹⁵.

Шихобиддин Насавийнинг "Султон Жалололиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти" асарини ўқисак, хоразмшоҳлар давлатининг аҳволи, тараққиёт чўққисига кўтарилиши, таназзули, ўша давр арбобларининг қиёфаси кўз ўнгимизда гавдаланади. Муаллиф бу давлатнинг қулаши билан боғлиқ ташқи ва ички сабабларни холис кўрсатган.

¹⁵ Шихобуддин Насавий "Султон Жалололиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти"

Балқ жанги

Хоразмшоҳ ўлим тўшагида ётганда уч ўғли Жалолоиддин, Ўзлокшоҳ ва Оқшоҳларни –олдинги дарсларимизда зикр қилган Абискун (ёки Ашура) оролига– чақиртиради, ўлими олдидан катта ўғли Жалолоиддинни тахт вориси валиаҳд этиб тайинлайди. Хоразмшоҳнинг жанозаси ва дафнидан сўнг, Жалолоиддин Мангуберди, Ўзлокшоҳ ва Оқшоҳлар денгизни кесиб, узоқ вақтлардан бери момолари Туркон хотуннинг шарофати билан бора олмайдиган Хоразмга йўл олдилар¹⁶. Эслашиб ўтамик, Хоразмшоҳ онаси Туркон хотун билан келишмас, шунингдек, мамлакатда Туркон хотуннинг ўғлидан кўра мавқеи баланд эди. У ва нуфузли сиёсий кучлар Хоразмшоҳ юритган сиёсатга доимий муҳолифатчилик муносабатида бўлиб келар эди. Жалолоиддин икки укаси билан Хоразмга етиб келганида, уларни 7 минг Хоразм суворий армияси қаршилаб олди. Бахтга қарши, бу армия Туркон хотунга қаршли турклардан иборат аскарлар бўлиб, Жалолоиддинни Хоразмга киришига монъелик қилишди¹⁷. Жалолоиддин момоси Туркон хотун ва кипчоқ амирларининг норозилиги сабаб, укаси Қутбиддин Ўзлокшоҳ фойдасига ворисликдан маҳрум этилди. Урганч мудофааси учун етиб келган Жалолоиддин, бу ерда

¹⁶ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (126)

¹⁷ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (126-127)

Туркон хотуннинг акаси Хумор Тегин бошчилигида ўзига суикасд уюштирилаётганини сезиб, уч юзта суворийси билан Урганчни тарк этиб, Хуросон томонга қараб йўлга чиқади¹⁸. Жалолиддиндан кейин ака-укалар орасида тахт учун кураш бошланади, бироқ ака-укалар ўртасида тожу-тахт учун кураш узоқ давом этмайди. Мўғуллар томонидан Ўзлокшоҳ ва Оқшоҳнинг ўлдирилиши, масалани Жалолиддиннинг фойдасига ҳал қилади.

Хоразм давлатининг жанубий томони, буюк Хоразм давлатининг бошлиғи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳнинг ўғли Жалолиддин Мангубердининг қўл остида эди. Унга Афғонистон, шунингдек Покистоннинг жануби ва ўртасидаги минтақалар кирар эди. Бу минтақа Ҳиндистондан Ҳинд дарёси билан ажралиб турарди. Жалолиддин Мангуберди ҳозирда Афғонистонда жойлашган Ғазна шаҳрини ўзига қароргоҳ тутган эди¹⁹. Бу шаҳар Қобилдан 150 км жанубда жойлашган бўлиб, атрофи тоғлар билан ўралган жуда мустаҳкам шаҳар эди. Чингизхон Хоразмшоҳ давлатини даҳшатли кўринишда маҳв этгандан сўнг, Афғонистоннинг маркази ва жанубига юриш қилишни режа қилди. У буюк Хоразм давлатини бутунлай босиб олишни хоҳлади ва Муҳаммад ибн Хоразмшоҳдан сўнг, тахтга ўтирган Жалолиддин Мангуберди ишини тамомламоқчи

¹⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (127)

¹⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

бўлди. Шу юздан, Чингизхон ҳисобсиз, жуда катта мўғул лашкарини Ғазна шаҳрига йўллади. Хоразм давлатининг ўртаси ва шимолий воҳасида содир бўлган мўғулларнинг даҳшатли қирғини, ваҳшийликларидан Жалололдин Мангубердининг хабари бор эди.

Жалололдин Хоразм давлатига шаръий бошлиқ бўлди ва жуда катта масъулиятни ўз зиммасига олди. Мўғулларга қарши жангга таёргарлик кўра бошлади, мамлакатидан катта сондаги кўшин тўплади, турк амирларидан бўлган Сайфиддин Букроқ (Буғроқ) ал-Холижий исмли амир унинг сафига қўшилди. Бу амир ўта шижоатли, ботир, оқил, жанг сирларидан бохабар, уддабурон ва моҳир жангчи бўлиб, 30 минг турк жангарилари бор эди. Яна, кўп ислом шаҳарларидан мўғуллар босқини вақтида қочиш насиб қилган Хоразм армиясининг 60 минг жангчилари келиб қўшилди²⁰. Ҳирот шаҳрининг амири Маликхон –бу киши, Насавий зикр қилган Жалололдиннинг тоғаваччаси Амин Малиқдир– ҳам келиб қўшилди, у Ҳиротдан мўғул босқини чоғида бир гуруҳ кўшини билан жуфтакни ростлаб қолган эди. Шунингдек, Қарлуқлар йўлбошчиси Ҳасан Қарлуқ, Музаффар Малик ва Балх ҳукмдори Аъзам Маликлар ҳам Жалололдинга қўшилдилар²¹. Жалололдиннинг лашкари жуда катта сонга етди. Кўшиннинг аниқ бир саноғи зикр қилинмаган. Лекин

²⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

²¹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (136)

Хиротлик жангчилар ва Жалололидиннинг Афғонистондаги армиясидан ташқари, Сайфиддин Букроқ ва Хоразм армиясининг сони, 90 минг эди, – дейди доктор Роғиб Сиржоний. Жалололидин 120 минг кишилиқ кўшин тўплашга муваффақ бўлди, – деб ёзади Насавий. Жалололидин Мангуберди бу улкан кўшинни олиб, Ғазнанинг ёнида жойлашган Балқ деган минтақага йўлга чиқди²². Бу минтақа улкан тоғлар ўртасида жойлашган ўнқир-чўнқир, паст-баланд жой эди. У мўғул кўшинини шу кўрғонли маконда кутди, тез орада мўғул кўшини ҳам етиб келди. Жалололидин Мангубердининг бирлашган қуввати билан мўғул қуввати тўқнашди, бу минтақада шафқатсиз ва даҳшатли жанг содир бўлди. Бу жангда мусулмонлар жонларини аямай, бор кучлари билан урушди, агар мусулмонлар мағлубиятга учраса, бундан сўнг Хоразм давлати султонлигидан асар ҳам қолмас эди. Бу маърақада мусулмонлар ғоят зўр ғайрат кўрсатди, жанг бўлаётган жой тоғли, қоя-тошли, қаттиқ табиатли макон эди, шунингдек, мусулмонларнинг кўплиги, Сайфиддин Букроқ бошчилигидаги турк жангариларининг ўта шижоатли эканлиги, Жалололидиннинг жанг майдонидаги бошчилиги, мусулмонларнинг мўғуллар қаршисида собит туришига очиқ таъсир кўрсатган эди. Даҳшатли уруш уч кун давом этгандан сўнг, Оллоҳ таоло мусулмонларга нусратини нозил қилди²³. Оллоҳу акбар! Бу мўғулларнинг мусулмонлар

²² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

²³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

юртида илк бор енгилиши эди. Жалололиддин Мангуберди мўғулларнинг энгилмаслиги тўғрисидаги афсонани пучга чиқарди. Улардан кўпчилиги ўлдирилди, қолганлари қочиб қолишди, қочганлари ичида Толиқонга Чингизхоннинг хузурига етиб борганлари ҳам бўлди²⁴.

Ўша вақтда Чингизхон Самарқандни тарк қилиб, жанг бўлаётган жойга яқинроқ туриш мақсадида, Афғонистоннинг шимоли-шарқидаги Толиқон деган минтақага ўрнашган эди. Бу жангдан кейин, мусулмонларнинг руҳияти, маънавияти ғоят кўтарилди. Бундан олдин, кўпчиликнинг қалбида мўғулларни энгиб бўлмайди, деган тушунча бор эди. Лекин ислом лашкарларининг Ғазнада бирлашиши ўз натижасини берган эди. Бу маърақада Жалололиддин Мангуберди отаси Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг армиясидан қолган кўшин билан, Сайфиддин Букроқ бошлиқ турк армияси, Ҳиротнинг амири Маликхоннинг кўшини, шунингдек, қарлуқлар йўлбошчиси Ҳасан Қарлуқ, Музаффар Малик ва Балх хукмдори Аъзам Маликлар билан бирлашган эди. Ҳамда жанг қилиш учун жуда муносиб жой танлаган, қилиш мумкин бўлган сабаблар ушланган эди ҳам, нусрат берилди....

²⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

Қобул жанги

Жалололиддин Мангуберди ўз лашкаридан мамнун ва хотиржам эди. Толиқонда ўтирган Чингизхонни янги жангга чорлаб, унга мактуб йўллади, Чингизхон биринчи маротаба аламини ҳис қилди. Катта кўшин ҳозирлаб, ўғилларидан бирини бош қилиб мусулмонларга қарши урушга жўнатди. Муҳаммад Саллабий фикрига кўра, Тўлийхонни бош қилиб жўнатди²⁵. Мусулмон кўшин ҳам ҳозирлигини кўрди. Икки тараф кўшинлари Афғонистондаги Қобул шаҳрида тўқнаш келди. Жанг Қобил шаҳри ёнидаги Парвон чўлларида содир бўлди. Шунинг учун, кўп манбаларда бу жанг "Парвон жанги", "Парвон ғалабаси" деб номланган²⁶. Қобил табиий кўрғонли шаҳар бўлиб, тақрибан ҳамма томонидан тоғлар билан ўралгандир. Шимол тарафида баланд Ҳиндукуш тоғи, ғарб тарафида Паропамиз тоғи, жануб ва шарқ тарафида Сулаймон тоғи бор. Қобилда буюк жанг содир бўлди, бу жанг Балқ жангидан кўра қаттиқроқ, шафқатсиз ва ашаддий тус олди. Мусулмонлар собит турди, сабр қилдилар, натижада иккинчи бор мўғуллар устидан ғалаба қозондилар. Ва бир неча ўн минг мусулмон асирлар мўғуллар қўлидан озод қилинди²⁷. Мусулмонларнинг

²⁵ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (136)

²⁶ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (137)

²⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/396)

руҳияти, маънавияти ғоят кўтарилди ва чексиз қувондилар, хурсанд бўлдилар. Бу икки жанг мусулмонлар қайғу-аламларининг ниҳояси деймиз, лекин қиссадаги аччиқ ва ҳайратли фожиага келиб қолдик. Баъзилар бу ғалабаларни неъмат дейишади, лекин аслини олганда, катта синов эди. Шундай ҳодиса юз бердики, бунда нусрат мусулмонлардан олиниб, яна мўғулларга қайтариб берилди. Ажабо, бу қандай ҳодиса экан? Бу фожиа нима экан? Жалолоддин ибн Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг оқибати нима экан? Афғонистоннинг оқибати нима бўлади? Ислом оламидаги буюк Хоразм давлатини ағдарилишига сабаб бўладиган нарса нима экан?

Қобул (Парвон) жанги ғаниматлари устида жанжал

Кўпчилик инсонлар неъмат деб эътибор қилган, аслини олганда синов бўлган нарсага мусулмонлар эга бўлдилар, бу нарса ғанимат, ўлжалар эди. Мол-дунё қанча-қанча мусулмонларни ҳалок қилди!

Имом Бухорий ва Муслим Амр ибн Авф – разияллоҳу анҳу–дан ривоят қилади: Расулуллоҳ – саллоллоҳу алайҳи ва саллам– шундай марҳамат қиладилар: ***"Оллоҳга қасамки, мен сизларга фақирликдан қўрқмайман. Мен дунё сизга сиздан олдингиларга бўлганидек сероб бўлишидан, сиз ҳам улар унинг учун талашганларидек, талашиб***

кетишингиздан ва у уларни ҳалок қилганидек, сизни ҳам ҳалок қилишидан қўрқаман", - дедилар²⁸.

Ўша даврда мусулмонларнинг қалблари бедаво дард, дунёга ҳирс кўйиш дардига мубтало бўлган эди, – албатта, Оллоҳ таоло раҳм қилганлар бундан мустасно—. Мусулмонларнинг жанглари Оллоҳ йўлидаги жиҳод руҳидан бироз узоқлашган, моддият, қовмият, манфаат ва нафс-ҳаволарига берилиш, дунё ҳаётига муҳаббат, подшоликка рағбат, асирга тушиш ва ўлдирилишдан қўрқишдан иборат эди. Мусулмонлар мўғуллар устидан икки марта ғалаба қозондилар, лекин мол-дунё ва ғаниматлар қаршисида, ўрталарига фитна оралади. Мусулмонлар финтага гирифтор бўлди ва ғаниматлар тақсмотида ихтилофга боришди. Турк амири Сайфиддин Букроқ билан Ҳирот шахрининг амири Маликхон ғаниматлардан ўз улушларини талаб қилдилар ва талашиб қолишди, натижада овозлар баланд кўтарилди, сўнгра овозлар ордидан қиличлар кўтарилди. Катта ислом шаҳарлари мўғуллар исканжасида бўлатуриб, мусулмонлар ғанимат устида бир-бирлари билан уруш қилди. Мусулмонлар дастидан биродарлари жон берди, бу жон берганлар жумласида Сайфиддин Букроқнинг укаси ҳам бор эди. Сайфиддин Букроқ қаттиқ ғазабланган ҳолатда 30 минг аскарини олиб, Жалололдиннинг қўшинидан чиқиб кетди²⁹. Ушбу

²⁸ Бухорий (3739, 5974) ва Муслим (5266) ривоятлари

²⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/396-397)

воқеа, мусулмонлар сафида жуда катта парокандаликни келтириб чиқарди. Бу ходисани доктор Муҳаммад Саллабий куйидагича баён қилади: Сайфиддин Букроқ билан Маликхон (Жалолиддиннинг тоғаваччаси) битта араб айғири устида талашиб қолишди, иккаласи ҳам айна отни ўзиники бўлишини хоҳлади. Натижада жанжал чиқди, Маликхон Сайфиддин Букроқнинг бошига юзи аралаш қамчи тортди³⁰. Сўнг юқорида зикр қилганимиз, бўлиниш юзага келди.

"Парвон жанги"да кўп сонли мўғуллар устидан йирик ғалаба қозонилди. Бироқ Жалолиддин "Парвон ғалабаси" самарасидан фойдалана олмади. Жангда қўлга киритилган ўлжаларни тақсимлаш вақтида чиққан низо туфайли, Сайфиддин Букроқ, Аъзам Малик ва Музаффар Малик султонни ташлаб кетди. "Ушбу иш, улар ниҳоятда зарур ва ёрдами керак бўлган пайтда рўй берди ва бу билан улар юзларига уятсизлик тамғасини босдилар"³¹, деб ёзади Насавий. Жалолиддин Мангуберди муаммони ҳал қилишга ҳаракат қилди. Зудлик билан Сайфиддин Букроқни мусулмонлар сафига қайтаришга киришди³². Чунки мусулмонлар ҳар бир жангчига ва ҳар қандай ёрдамга муҳтож эдилар, устига-устак Сайфиддин Букроқ жангчиларининг ажралиб

³⁰ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (137)

³¹ Шихобуддин Насавий "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти"

³² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/396-397)

кетиши, қолган мусулмонларнинг маънавиятига ва руҳиятига жиддий таъсир қилар эди. Ажралиб кетган турк жангчилари, кўшиннинг энг қувватли бўлаги эди. Лекин Сайфиддин Букроқ ажралиб кетиш фикридан қайтмади ва буни амалда ҳам кўрсатди. Мусулмонлар кўшини ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан синди. Мусулмонлар Ғазна ва Қобилда эришган ғалабада нажот топмади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Имом Муслим Абу Саъид ал-Худрий –разияллоху анху–дан ривоят қилган ҳадисда, Расулуллоҳ – саллоллоху алайҳи ва саллам– дедилар: ***"Дунё яшнаб турган, ширин нарсадир. Оллоҳ азза ва жалла қандай амал қилишларингизни кўриш учун сизларни унда қолдиражак. Шундай экан, дунёдан ва аёллардан эҳтиёт бўлинглар! Зеро, Бани Исроилнинг илк фитналаниши аёллар хусусида бўлган эди"***³³.

Ўша замонда мусулмонлар дунёнинг ҳақиқатини англаб етмади. Дунё қароргоҳ, омон қолиш ва мангулик диёри эмас, балки вақтинчалик фойдаланиш ва синов диёридир.

Валлоҳу таъала аъламу....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан

³³ Муслим ривояти (4932)

фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотди.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.